

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Vienos ląstelės kosmosas

Vieno mokytojo interviu perskaičiau, kad dabar vaikams mokytis darosi perdėm sunku. Jie nesugeba tiek perskaityti, kiek derėtų, kad taptų išsilavinusiu, o ne informaciniu žmogumi. Skaityti ir suprasti tai, ką skaito, jiems sunku (todėl ir nereikalinga), neįdomu (nes neatitinka pomėgių ir poreikių), ir to gal nereikės (nes yra technologijos ir pažanga).

O jeigu nebūtų?

Imu ir pagalvoju, jeigu nebūtų visų tų išmanių ir neišmanių technologijų – kokie būtų vaikai? Kokie būtų žmonės? Protingesni? Ar kvailiesni?

Turbūt tokie patys, kokie yra dabar.

Nereikia apsigaudinėti ir manyti, kad technologijos daro žmones protingesniais ar kvailiesniais. Jos to ne-daro, nes yra tik priemonės tikslui pasiekti, o ne tikslas. Tik jeigu žmogus – nesvarbu, suaugęs ar vaikas – nebemato kito tikslo, kaip tik pačią priemonę, tada jis ir tampa technologijų dalimi. Vienas filosofas gana žiauriai tą dalį apibūdino – „biomasė, kuri moka džiaugtis“.

Žiūrėdama serialą „Černobylis“, išgirdau panašią frazę iš mokslininko Legasovo, atsiųsto avarijai likviduoti, lūpų: „Biorobotai“.

Taip, tai apie mus, žmones. Kuriuos, kaip Šv. Raštas sako, Dievas sukūrė pagal savo paveikslą. Koks yra Dievo paveikslas, mes galime tik spėti – tai toli gražu nėra renesanso ar baroko laikų tapyba, ikonos ar naiviojo meno drožiniai. Tuo labiau – šiuolaikinio meno pavyzdžiai. Galbūt geriausiai tą nuostabų reginį įkūnytų per galingus šiuolaikinius mikroskopus pamatyta žmogaus ląstelė. Ji panaši į kosmosą. Ne visai tą, kurį pažįstame ir matome iš nuotraukų – ji kur kas spalvingesnė ir įvairesnė, ir įvardyti tai, ką matai, pritrūksta žodžių. Sūkuriai, gėmės, praryto laiko geizeriai. Sielų ežerai. Prisiminimų jūros. Angelo akys, žvelgiančios į sapną.

Yra žmonių, kuriems visa tai – tik biologija. Kitiems atrodo, kad taip galėtų atrodyti ir žmogaus siela. Ar reikėtų nuginčyti vienus ir sutikti su kitais?

Galbūt. O galbūt ir nereikėtų. Kartais besiginčydami pamirštame paprasčiausią dalyką – kad tiesa galbūt yra ne atsakyme, o klausime. Gal mums reikėtų mažiau aiškinti, o daugiau klausyti. Kaip daro vaikai. Jie dažnai paklausia pačių svarbiausių, esmingiausių dalykų. Ir dažnai mes neturime ką atsakyti. Nes patys nežinome.

Ir į tai, ko nežinome iki šiol, neatsakys jokios išmanios technologijos. Bet galbūt atsakys knygos. Sapnai. Eilėraščiai. Ilgesys, kuris žmogaus ląstelės nuotraukoje švyti kaip tolimas, paslaptingas kosminis objektas.

Renata Šerelytė

Algimanto Kunčiaus nuotr.

***

*O toj tyloj ir man yra kažkas,
kažkas iš to, ką žemėn kas.*

*Į savo dangų jau žiūriu žemyn,
ką bitės parneša su medumi,–*

*kas ne mirtis, ne saulė, ne aušra,
kažkas toksai, kurio nėra,*

*kam žodžių nėra,
kas vien tiktai klausia –
negirdima, mano slapta dvasia,*

*kur gailis tu, kurie manęs gailės
kas pelenuos, kas visada tylės.*

Marcelijus Martinaitis

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Vienos ląstelės kosmosas • 2-as psl. Astrida Petraitytė. Širdingieji Vaižganto šeimos reikalai (5) • 3-as psl. Algimantas Mikuta. „Ir kuo giliau brendi į šaltą žiemą...“ • 4-as psl. Algis Vaškevičius. XX amžiaus pradžios Lietuvos dailė aukso fonde – ir išeivijos dailininkų darbai • 5-as psl. Astrida Petraitytė. Atradimai Vilniuje: Stačiatikių kapinės • 6-as psl. Živilė Gimbutaitė. Henriko Nagio paukštis – aitvaras • 7-as psl. Ieva Marija Mendikaitė. „Quo vadis, Aida?“ • 8-as psl. Renata Šerelytė. Krėslė su detektyvu. Apie keliaujančius riterius

Kitame numeryje: Rašytojo užrašai. Česlovas Dirks • Krėslė su detektyvu: detektyvinio žanro pradžia. Edgaras Alanas Poe

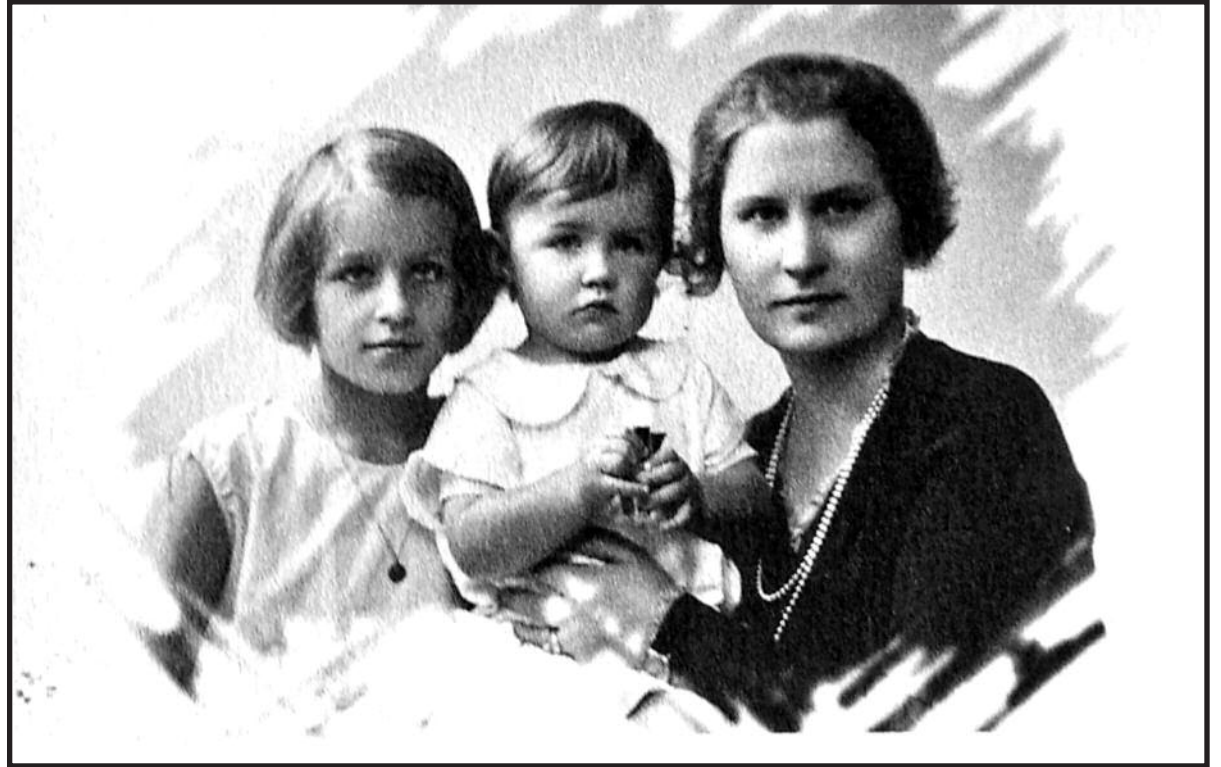
Širdingieji Vaižganto šeimos reikalai (5)

Astrida Petraitytė

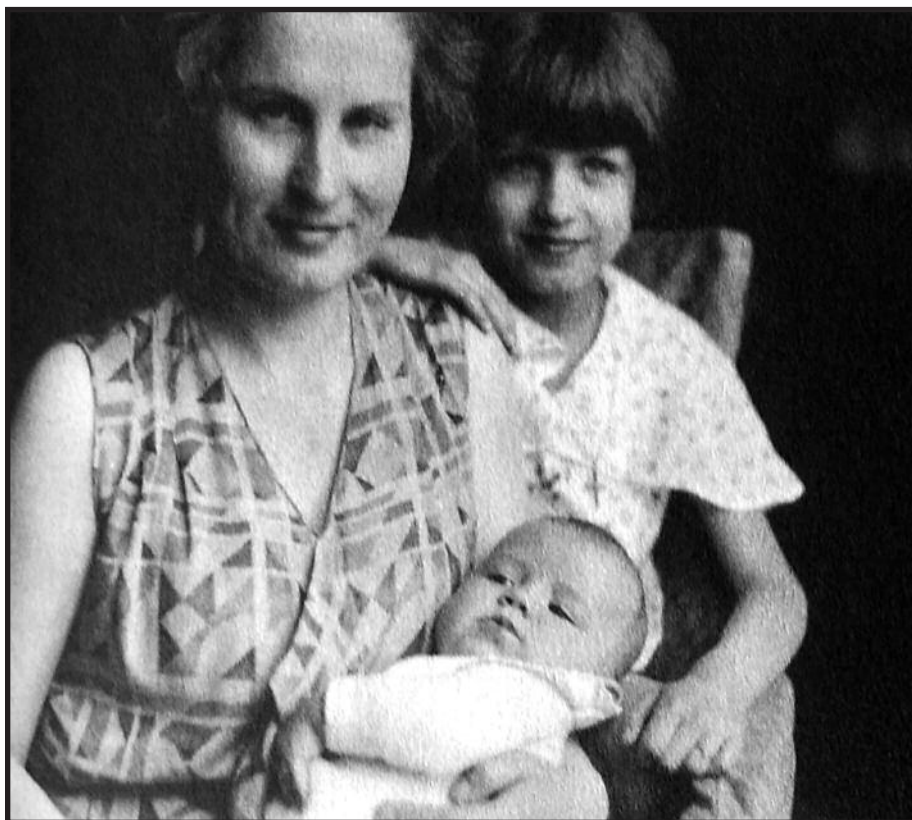
Pabaiga. Pradžia 2021 m. kovo 13 d. „Kultūroje“

Klimas ir kaip šeimos žmogus pasirodo kuo gražiausiai: „Aš matau, kaip Dėdė myli Bronę, kuri yra mano Angelas Sargas, mano laimingiausia gyvenimo dovana, ir todėl mes taip mylime iš vieno Dėdę“ (p. 250). O ambasadorienės „služba“, kaip įvertina Klimienė, ne tokia ir lengva. „Reikia būti geros sveikatos, kad ištisas dienas lakstyti iš vieno Paryžiaus galo į kitą, linksmi šypsotis ir mandagumas kalbėti“ (p. 196); privalu ir pačiai rengti „arbatėles“ diplomatams, Paryžiaus įžymybėms... Ji pasiguodžia, kad iš mažens neišpratus prie didelio „mondo“ [pasaulio], „buvimas visą laiką maloniai ir linksmi – vargina“ (p. 226). Bet, kaip „Dėdei“ pa(s) giria Klimas: „Šiaip ar taip – kada Bronė pasirodo Paryžiaus salonuose – visi turi pripažinti, kad ji čia gražiausia ambasadorienė“ (p. 395).

Klimų pora, Paryžiuje gyvendama, diegė, kaip galime suprasti, ir savo mažamečiams vaikams tautinį identitetą. Štai Bronė apie mokyklą pradėjusią lankyti Eglutę: „Tik piktinasi, kad jai, tikrai lietuvaitei, prisinei visą dieną kalbėti francūziškai. Bijanti užmiršti lietuviškai! Lietuviškai-gi ji gražiai kalba ir yra didelė patrijotė“ (p. 265).

Eglė Klimaitė, Petras Klimas jaunesnysis, Bronė Klimienė, 1931–1933

Bronė Klimienė, Eglė Klimaitė, Petras Klimas jaunesnysis, 1930

Regime, kad „ambasadorienei“ Bronei dar skauda širdį dėl brolio Juzos, ne itin sėkmingai ūkininkaujancio kaime, regis, alkoholiu piktnaudžiaujancio, ir dėl vienišos tetos: štai jos laiške iš Romos Dėdės prašoma „kaip galima greičiau išsiųsti mano vardu Juzai 300 litų. Šiandien gavom nuo jo laišką, kad Tatulė labai serganti, vargiai bepagsiantai. Tatulės priežiūrai aš tuos pinigus ir siunčiu“ (p. 79) (iš „giminystės schemos“ regime, kad tatulė, Bronės ir Barboros tėvo sesuo – Konstancija Mėginaitė 1925 m. ir mirė).

„Vytauto metai“ – 1930-ieji – visoje Lietuvoje pažymimi minėjimais, įvairia simbolika ir pan. Tumui tai tarsi asmeninė šventė – gi „jo“ bažnyčia pavadinta Vytauto Didžiojo garbei. Tumas priklauso ir Vytauto Didžiojo komitetui, pratęsusiame savo veiklą ir po „Vytauto metų“; jis yra ir planuojamo Vytauto Didžiojo muziejaus statuto komisijos narys. Vilnius nebuvo jo veiklos ir dėmesio užribyje – štai 1927-ųjų vasarį buvo nuvykęs Jono Basanavičiaus laidoti.

Nutinka taip, kad ir jo „šeimoje“ yra progos pagerbti kunigaikštį Vytautą: abi dukterėčios 1930-aisiais turi susilaukti vaikelį, Tumas iš anksto įsitikinęs – bus du Vytautai (Klimų Petriukas kurį laiką ir vadi-

imant dominuoti sveikatos problemų temą – tai su viduriais kažkas ne taip, tai „influenza“... Klimienė tikrai turi užjausti – minimi „abortai“, t. y. persileidimai, jai tenka ir tuberkuliozę, regis, dar nesunkios formos gydytis. Bet Lesauskienei, jau grįžusiai su Vytautu į Kauną, vis bėdavojantis dėl sveikatos, vis pagulint ligoninėje, patiki ir Tumo žodžiu, rašytu užsienyje tarnybos reikalais mėnesių mėnesius išbūnančiam Lesauskiui apie Barbę: „Rodytis gydytojui ir tartis su juo virto kokiamada“ (p. 601)...

O Tumas 1932 m. rugsėjį „suskaičiuoja“ sulauktus įvertinimo ženklus: „Dabar pašonėje turiu dvi žvaigždes:

namas Petru-Vytautu). Vos užgimus „anūkams“, Vaižgantas išsvajoja: „Klimų Vytautas bus kareivis, Vilniaus vaduotojas. Turime sulaukti idealistų generacijos! Tada Jūsų [Lesauskių] Vytautas parašys maršą, kurį giedodami ir grodami įžengsime į Vilnių. Aš tada turėsiu 80 metų ir aisiau nusitvėręs šluotą, ne ginklą, arba šlaks-tiklį: abudu geru pikto-sioms dvasioms iš Vilniaus iššluoti ir iššves-ti“ (p. 542).

Taigi „vytautiškos dvasios“ ryžtas Tumo svajonėse siejasi su Vilniaus atsikovojuimu.

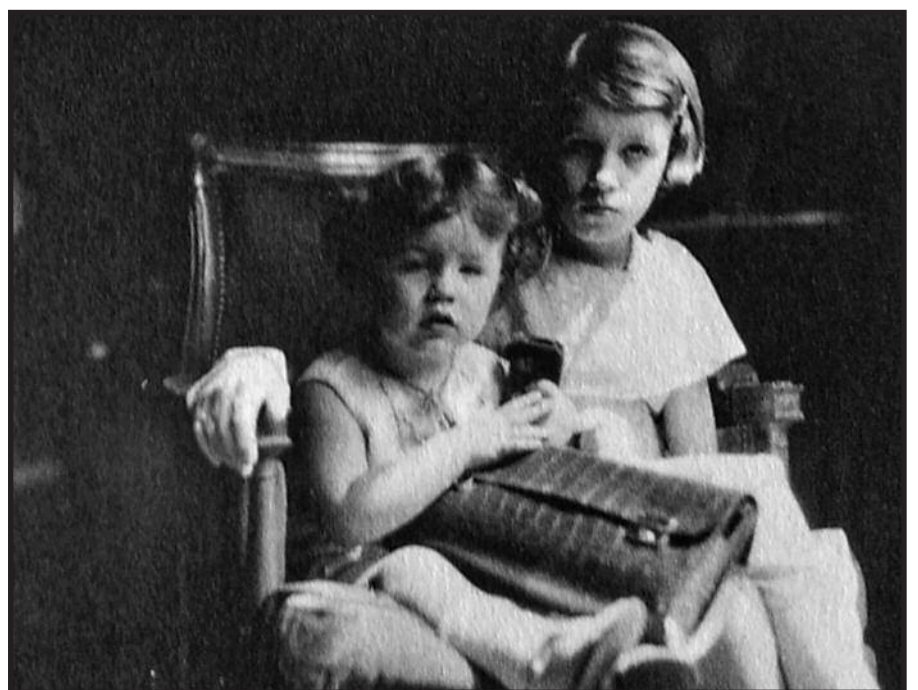

Kiek sutrinki brandaus (net jaunatviško) amžiaus dukterėčių laiškuose palaipsniui

Gedimino ir Vytauto, trečią L[ietuvos] šaulių sąjungos žvaigždę; pakaklėje du kryžiu: Gedimino ir Vytauto; antrame šone Nepriklausomybės medalį ir Šaulių žetoną, o per pat pilvą Katedros distinktoriumą su aukso aukso grandine. Viso 8“ (p. 384–385). Bet svarbesnė toji 1931-ųjų reziumė: „Aš laimingas, kad man teko gyventi lietuvių kultūros, valstybės ir sostinės kūryboje“ (p. 341).

O Vaižganto adresatai – ypač „žentai“ – aki-vaizdžiai ir skaudžiai liudija, kaip Lietuvos intelektualinės (drauge ir patriotinės) pajėgos skleidėsi, krovė žiedus (minties, rašto ir praktinių darbų), reprezentavo savo šalį užsienyje – vis tvirčiau, vis plačiau... Ir Klimai, ir Lesauskiai, Tumui patalkinant, atidaro Kauno bankuose savo atžaloms sąskaitas – būsimiems mokslams, būsimam suaugusiųjų gyvenimui Nepriklausomoje Lietuvoje!.. Didžiąją dalį paskutinių metų Vaižganto susirašinėjimo sudaro Klimų vilos Kaune statybos rūpesčiai. Įdomu, kad „Eglutė“ pavadinta vila statoma Vaižganto gatvėje – net netikėta, kad rašytojas, kultūrininkas šitaip pagerbtas „prie gyvos galvos“. O juk visų svajota, planuota gyventi Lietuvoje...

Leidinyje gausiai iliustruotas asmeninėmis korespondentų nuotraukomis, jos tikrai padeda „regėti“ ne tik konkrečias asmenybes, bet ir tarpukario Lietuvos elito „vakarietiškumą“ (taip, čia reprezentuojami išsilavinę ir tarnybos laiptais užkopę dar jaunos valstybės atstovai). Regime ir atvirukus, Tumui giminaičių siųstus iš užsienių – tarnybinių, pažintinių ar gydymosi kelionių.

Petras Klimas jaunesnysis, Eglė Klimaitė, 1932–1933

„IR KUO GILIAU BRENDI Į ŠALTĄ ŽIEMĄ...”

Algimantas Mikuta

***

Ketvirtą valandą nakties
pašoks iš miego labradoras,
ir driokstelės jo balsas storas,
nueis banga iki širdies.

O sėdintis iš dešinės,
į šalį kieliką pastūmęs
ir kažkodėl labai suglumęs,
šėtono vardą suniurnės.

***

Tušti kambariai kaip balionai,
juos pripūtė prieš kelionę.
Jie skamba, kai spraižo vaikai –
gerklingi buvo laikai.

Kur liko toksai kambarys,
ten kibiras liko ir samtis,
ir šaudo nuo sienos desantas
raudona spalva į duris.

***

Laimingas tu, godotinas dangau,
tavęs nė vienas spjūvis nepasiekia.
Tavęs sužeisti pasiūsta kulka,
nukritusi į skruzdėlyną, rėkia.

O akmenys metikams ant galvų
gerokai pasunkėję nusileidžia.
Net nežinai tu, nepasiekiamas dan-
gau,
kaip mūsų įtūžis mus žeidžia.

***

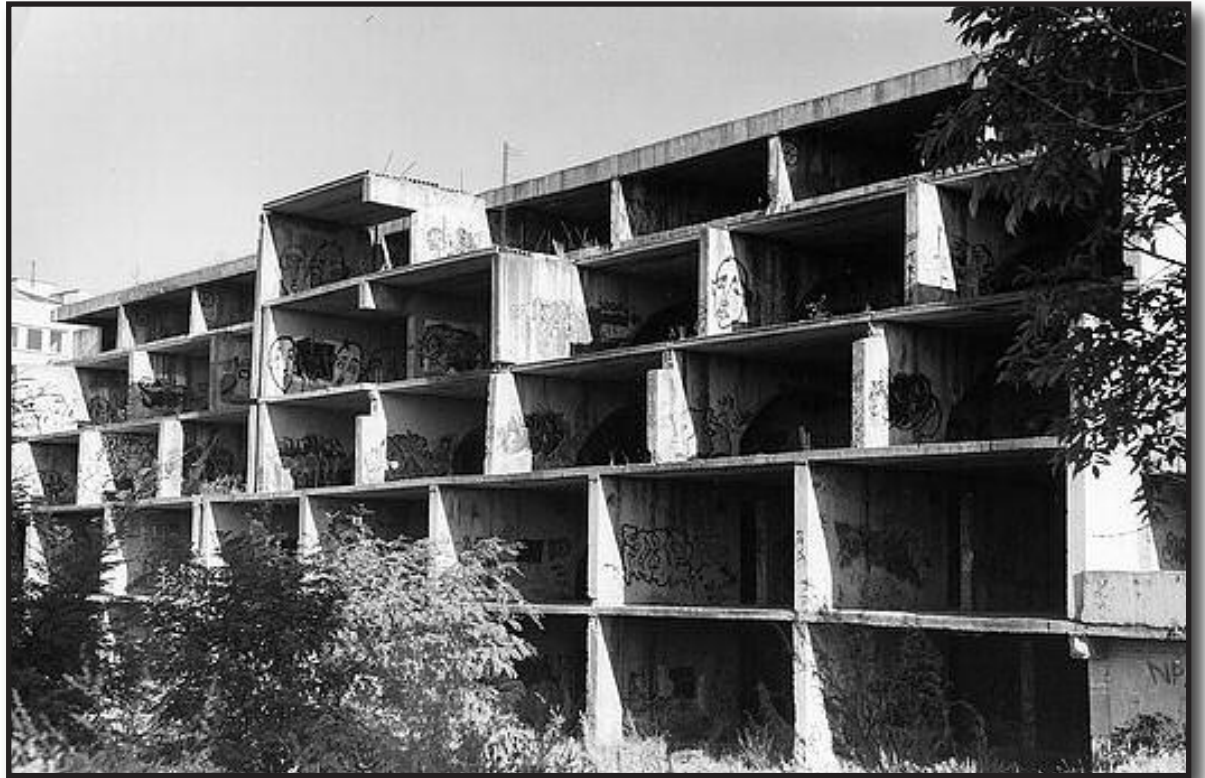
Poetai suglemba prieš žiaurų buvimą,
prieš juodą karalių, auksiniais dantim
sukramčiusį rimą, išgėrusį vyną,
išvertusi jaukią pirteleį petim.

Kai šitoks žaidimas ir šitoks karalius,
poetams belieka žiūrėt į lubas
ir, užverstą žodį padėjus ant stalo,
ištarti bejėgiškai skiemenį – pas...

***

Pradžia yra užklostoma klastingo rūko
tik iš pradžių, nes įkalne stačia
pasilypėjus ant aukštesnio kauburiuok
ji vėl atsiveria – pradingusi pradžia.

Ir kuo giliau brendi į šaltą žiemą,
kažkam pusny pramindamas takus,
tuo vis ryškiau regi žolėtą savo kiemą
ir toj žolytėj raibus vištukus.

Algimantas Kunčius. „Fotorefleksijos: Vilnius, 1990–2019”, 2008

***

Išlindo kretantis ir senas
garbusis Kūnas iš savos olos
ir nepažino tos mielos
jį pasitinkančios panelės.

O ši lyg dūmas akyse
išsklido, spėjus sulementi,
neva ji esanti Dvasia
ir norinti su juo gyventi.

***

Papūgžuvė, galandanti dantis į koralus,
yra plėšri kaip ir gražioji vilkė,
piratų kambuze galandanti peilius
ir jūrų vilką sudorojanti it silkę.

Gal tu ir apie Rozalindą nieko nežinai?
Ana tai lyg fejerija Marsely,
o kai myluoja, užmyluoja mirtinai.
Atsargiai su gražuolėm, karosėli.

***

Aš pavargau nuo juodo ritmo,
nuo smūgių, įsigaušančių vidun,
nuo amžino trankaus avangardizmo,
suplakusio šlapimą su medum.

Tai gal maldaut, kad stotų štilis
kaip kažkada – be garso, be bangų?
Rudens gatvelėj krenta rudos gilės,
barbena sau aritmiškai... Tegu.

***

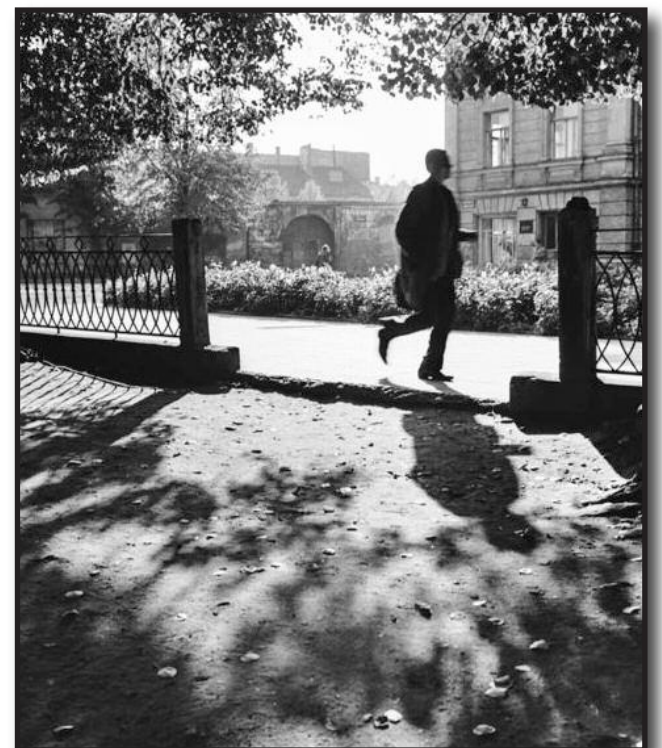
Dar paskrendu. Lėtokai. Neaukštai.
Kairiu sparnu vis kliūdamas už medžių.
Dažniau sklindau. Plasnoju gan retai –
ir tai tiktai paragintas vienmečių.

Anoks čia polėkis – vieni vargai,
pasiutęs noras dangui įsiteikti.
Nors tiek gerai, kad krisiu neilgai
ir nesusėsiu to dangaus prakeikti.

***

Šiurkštėja, pleišėja menai,
išsunkę tavo kraują,
ir net namai, kur gyvenai,
seniai tau netarnauja.

Apleisk namus, užmiršk menus,
į krosnį mesk teptuką,
suglausk sparnus, sapnuok sapnus
gyvenimą pro rūką.

Vidudienis S. Moniuškos skvere, 1965.

Nuotrauka iš Algimanto Kunčiaus
albumo „Fotografuota Vilniuje 1960–1970 metais“

XX amžiaus pradžios Lietuvos dailės aukso fonde – ir išeivijos dailininkų darbai

Algis Vaškevičius

Kovo 20-ąją, minint Laimės dieną, po kelių mėnesių karantino duris lankytojams vėl atvėrė Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, šiemet gruodžio mėnesį minėsiąs 100-ąsias savo įkūrimo metines. Tai seniausias ir didžiausias dailės muziejus Lietuvoje, o šia proga lankytojus jis pasitiko išskirtine paroda „Lietuvos dailė 1900–1940“, kurioje pristatomas mūsų dailės aukso fondas. Jame – ir daugybė lietuvių išeivijos dailininkų darbų.

Šios parodos rengėjai teigia, kad šio lietuvių dailės aukso fondo žiūrovai nematė jau 14 metų, o čia rodomi kūriniai per tą laiką buvo eksponuoti ne vienoje užsienio parodoje. Ekspozicijoje pristatomi menininkai ir jų kūriniai, kurie buvo parodyti pirmosiose lietuvių dailės parodose. 1907 m. Vilniuje atsidarė pirmoji lietuvių dailės paroda. Tai buvo lūžis, bandant identifikuoti save kaip vieną tautą.

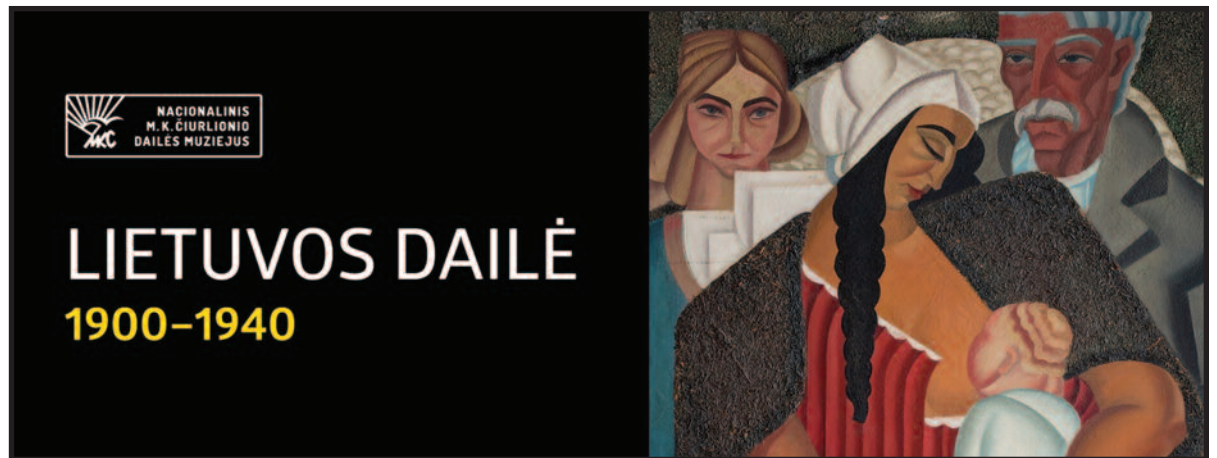
XX amžiaus pradžioje surengti lietuvių dailės parodą ir taip suburti svetur gyvenančius lietuvių dailininkus pasiūlė skulptorius Petras Rimša. Naujosios parodos kuratorė, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus direktorė Daina Kamarauskienė teigė, kad tai buvo labai svarbus įvykis lietuvių identitetui suvokiant, kas mes tokie esam.

„Paaikškėjo, kad to profesionalaus meno ne taip ir daug, neatsisaukė tikrai visi, ne visi turėjo galimybių atsiųsti tuos meno kūrinius, skulptoriams ypač sunku siųsti, net ir šiais laikais. Tada paaikškėjo, kad lietuviai, Lietuva, tai mūsų liaudies menas, mūsų šaknys. Ir šalia profesionalų atsiranda liaudies menas“, – sakė ji.

Visa ekspozicija suskirstyta temomis, kad būtų lengviau papasakoti mūsų dailės formavimosi šiuo laikotarpiu ypatumus. Ekspozicija prasideda nuo 1900–1918 metų, kai vyko labai aktyvus inteligentijos būrimosi, diskusijų laikotarpis ir keliamas klausimas, ar iš viso egzistuoja lietuvių menas. Toliau žiūrovas susipažins jau su Kauno meno pasauliu, čia persikėlus sostinei. Ekspozicija „1919–1930. Nacionalinės dailės pamatai“ pasakoja apie Kauno meno mokyklos formavimąsi. Ekspozicijoje „1930–1940. Jaunoji karta. Opozicija“ pristatoma „Ars“, Nepriklausomų menininkų, Moterų dailininkų grupių dailė.

V. Kašuba „Gulincioje mergaitėje“ įamžino aktorę U. Babickaitę-Baye, išgarsėjusią JAV

Parodoje – ir daug garsių išeivijos menininkų darbų

1919–1930 m. buvo pradėti kloti nacionalinės dailės pamatai. Lietuvai po truputį atsiveriant pasauliui, pradėdant aktyviai dalyvauti tarptautinėse parodose, paaikškėjo, kad galime pristatyti tik liaudies meną, nes kol kas profesionaliuoju nieko nenustebinsime. Darėsi labai aišku – reikia mokyklos, kuri formuotų, augintų naują menininkų kartą.

Tokios mokyklos įkūrimo iniciatoriumi tapo Justinas Vienožinskis, kurio iniciatyva 1922 m. atidaryta meno mokykla, skirta ruošti menininkus ir dailės mokytojus. Vienoje iš naujosios parodos salių – pirmųjų mokytojų J. Vienožinskio, Adomo Galdiko, A. Varno, P. Kalpoko, Kajetono Sklėriaus, Juozo Zikaro, J. Šileikos kūryba. Tai jie, kurių dauguma prasidėjus Lietuvos okupacijai atsidūrė išeivijoje buvo tie tikrieji vedliai, kurie kūrė ir naujas metodikas, ir formavo būsimų dailininkų pasaulėžiūrą.

Parodoje galima aplankyti ir skulptoriaus P. Rimšos dirbtuvę. Pirmasis jo butas, kuriame apsigyveno 1924 metais, buvo mažutis ir toks kuklus, kad 1939-ųjų kino kronikoje buvo parodytas kaip skurdžios menininko buities simbolis. Kaip pasakojo parodos kuratorė, menininkas „turėjo tokią sistemą pintinėlių, į kurias sudėdavo vaises, pakeldavo, kai jam reikia dirbti, ateina svečių, jis nuleidžia ir kai svečiai nusibosta, jis pintinėles pakelia, duoda ženklą, kad laikas išeiti“.

1946 m. P. Rimša persikėlė į gerą, 5 kambarių butą, pasistatė dirbtuvę kieme. P. Rimša norėjo savo biblioteką ir kūrinius perduoti lietuvių tautai, svajojo apie savo memorialinį muziejų ir Kultūros ministerija ruošėsi už 200 tūkstančių rublių tai įsigyti, bet dėl įvairių biurokratinių ir juridinių kliūčių to nebu-

A. Varnas. „Bangose“.

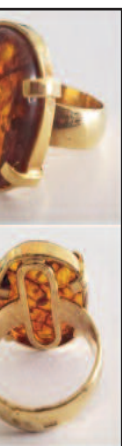
A. Vaškevičiaus nuotr.

vo padaryta, ir jo kūrybinis palikimas 1962 metais, jau po dailininko mirties, buvo perduotas muziejui. Šioje atkurtoje dirbtuvėje lankytojai gali pamatyti ir dailininko motinos pomirtinę kaukę bei rankos atliejus – P. Rimša yra padaręs didžiulę kolekciją pomirtinių kaukių.

Atskiras kambarys skirtas pristatyti lietuviškų pinigų kūrimo istoriją. Čia galima pamatyti pirmuosius litų banknotus, sužinoti, kas buvo jų kūrėjai, kokių variantų turėta, ką norėta įamžinti ant tų banknotų. Banknotuose ir monetose atsispindėjo istoriniai įvykiai, to meto aktualijos, buvo pavaizduoti žymūs asmenys. Juose gausu lietuviškų simbolių, tautinės ornamentikos: kryžių, audinių, juostų raštų motyvų. Taip pat išradingai pristatoma ir litų monetų kūrimo istorija, meniniai aspektai.

Lietuviškų pinigų kūrimas buvo nauja patirtis neturincioje tradicijų taikomosios grafikos srityje. Žymūs to meto dailininkai A. Varnas, A. Galdikas, A. Žmuidzinavičius bei kiti drąsiai ir aktyviai išitraukė į nepažįstamą ir sudėtingą pinigų kūrimo procesą.

Nukelta į 8 psl.

Gražiausios dovanos Motinos dienos proga! balzekasmuseum.org

Šv. Eufrosinijos cerkvė Vilniaus Stačiatikių kapinėse

Atradimai Vilniuje: Stačiatikių kapinės

Astrida Petraitytė

COVID-19 nesitraukiant, karantinui nesilpstant, telieka prisiminti, kad ir blōga gali išeiti į gera – štai pavieniai vaikščiojimai mieste juk nėra drausti, yra proga panaršyti po tuos kampelius, kurių ieškoti nesugalvojai ir keliasdešimt metų Vilniuje gyvendama.

Sumaniusi trumpą šeštadieninį pasivaikščiojimą po Liepkalnį – retai lankytą užstočio rajonėlį, netikėtai jame atradau, galima sakyti, istorinio paveldo teritoriją – Stačiatikių kapines. Pro vartus žengiant, cerkvikės kupolas jau šmėžuoja, o tave tarsi pasitinka Angelas (nors tai irgi antkapinis paminklas), įrašų postamente pamokantis: „Mylėkite savo priešus...“ Tolėliau ir mažesnė koplyčia regima (priėjusi radau raštą apie šarvojimo sąlygas, taigi tam skirta). O cerkvelė – tokių matmenų, kad tik mažiškai norisi vadinti, – gaila, be jokio užrašo, tik išėjusios ir duris užrakinusios moters pasiteiravusi išgirdau: taip, cerkvė, Eufrosinijos, dabar negalima...

Kapinės ir supa cerkvelę, ir plyti už jos nemenkais plotais. Kalvotas reljefas kuria romantišką „istorinę“ atmosferą, priešaukia ir Rusų ar Bernardinų kapinių vaizdinius (o po šias senąsias kapines neretai pasivaikščioju nelyg po parką). Anapus Eufrosinijos

cerkvės nemenkus plotus užima sovietmečio ar šių dienų kapai, deja, kaip ir lietuviškose kapinėse, čia „prabangos kanonas“ – masyvūs ir beveidžiai granito paminklai. Bet, žvilgsniu aprėpusi bendrą šių laikų memorialo vaizdą, daugiausia suku ratus apie cerkvę, ieškodama *istorijos*. O ją netiesiogiai liudija nestandartiniai paminklai, kryžiai, tiesiogiai – įrašai: datos, titulai...

Pastarieji neretai į rusų klasikos (pvz., Dostojevskio) pasaulį įveda: „statskij sovetnik“, „koležskij assessor“ (valstybės patarėjas ir kolegijos asesorius – tai valdininkų rangai carinėje Rusijoje)... Tolimų karų vaizdinius kuria XIX a. generolų ar žemesnio rango karių kapai. Žinoma, ir dvasiškių palaidojimų esama – štai senų laikų Šv. Trejybės vienuolyno gyventojai, turintys specifinį stačiatikių titulą: „jeromonach“ – tai vienuolis, tarnaujantis ir bažnyčioje. Gal senaties terminas suveikia – nekyla noras purkštauti: „cariniai okupantai“, tiesiog priimu – tai mūsų istorijos dalis...

Grįžusi atsiverčiau Irenos Vaišvilaitės krikščioniškiems pasivaikščiojimams po Vilnių skirtą knygą.* Šias Stačiatikių kapines, veikiančias nuo XIX a. pradžios, autorė pristato romantikės žvilgsniu: jos esančios „Liepkalnio rajone, ant aukštos kalvos, nuo kurios visas Vilnius atsiveria kaip ant delno...“ (p. 309). Nuliūdina žinia, kad čia sugulę ir 1863 m. sukilimą slopinusieji. Apie mano vaikštynių ašimi tapusią „cerkvelę“ irgi radau žinių: „1838 m. kapinėse pastatyta Šv. Eufrosinijos Polockietės cerkvė šiuo metu parapinė. Įdomi cerkvės architektūra. Jos pagrindinis tūris apskrito plano, primenančio ankstyvosios krikščionybės paprotį ant šventųjų kapų staty-

ti apskrito plano šventoves“ (p. 310). Užbaigdamą skyrelį, istorikė ir pačias kapines įvardija kaip Šv. Eufrosinijos.

Vilniaus istorinis daugiasluoksniškumas išties suteikia progą „atradimams“, telieka išnaudoti karantino stilių paieškom...

Irena Vaišvilaitė. *Pasivaikščiojimai po krikščionišką Vilnių*. – V: Baltos lankos, 2017

Stačiatikių kapinių fragmentai.

A. Petraitytės nuotraukos

Henriko Nagio paukštis – aitvaras

Iš kairės: Julius Kaupas ir Henrikas Nagys, Tiubingenas, apie 1946

Žvilė Gimbutaitė

Draugystė su broliais – artimais draugais, bičiuliais rašytojais ir žmonėmis apskritai – yra svarbi, vientisa tema Henriko Nagio poezijoje, atspindinti jo draugiškumą ir visuomenišką veiklumą gyvenime nuo gimnazijos dienų Kėdainiuose iki išėmimo metų Montrealyje, Kanadoje. Kiekvienas jo – „Lapkričio naktys (1947)“, „Saulės laikrodžiai“ (1952), „Mėlynas sniegas“ (1960), „Broliai balti aitvarai“ (1969) ir „Prisijauksiu sakalą“ (1978) – apstus eilėmis broliams arba poemomis apie brolius.

Tarp Nagio įvairių draugysčių – viena ypatinga, su paukščiu-sakalu, atliepanti ne tik visus brolius (draugystės tema), bet ir kitas svarbias temas Nagio poezijoje: vaikystę, tėvynę, gamtą. Paukštis tupi ant brolio peties, kaip ir ant poeto peties. Jis yra kilęs iš gamtos ir tėvynės senovės; jis yra siejamas su poeto vaikyste, jos džiaugsmams ir kūrybingumu. Tad paukštis yra lyg poeto temų jungtukas, kartais jų pakylėtojas, ir būdamas simboliškas paukštis, tampa Nagio asmeniškų simboliu.

Paukštis kaip pavasario pranašas yra žinomas, seniai gyvuojantis įkvėpimo simbolis, tradicinis ir natūralus simbolis. Nagio poezijoje jis yra susijęs su Žemaitija ir su „tėvo-tėvo-tėvo sapnu“ („Prisijauksiu sakalą“); rinkinyje „Broliai balti aitvarai“ jis sutapatinamas su aitvaru, klestėjusiu Dainavoje, kaip ir lietuvių mitologijoje. Taip visuotinis simbolis įgyja lietuvišką dimensiją. Kai paukštis yra jaukinamas, jis įgyja asmenišką reikšmę siedamasis su poeto vaikyste ir su naujais poeto namais šiaurėje. Tad paukštis tampa visuotiniu, lietuvišku ir asmeniškų simboliu – su asmeniškais pavasarinio paukščio ir aitvaro aspektais. Paukštis Nagiui simbolizuoja įkvėpimą, kūrybinį polėkį ir vidinę jėgą, kurios poveikis arba jos trūkumas yra jaučiamas ne tik paties poeto kūryboje, bet ir bendravime su broliais ir žmonėmis apskritai. Įdomu pasekti šį paukštį Nagio eilėraščiuose, paaiškinti jo reikšmę, kad suprastume, kodėl draugystė su paukščiu

yra nuostabi „kaip žiemą žydinti ryškė“ („Mano sakalas“).

Daugiausia sužinome apie paukštį-sakalą rinkinyje „Prisijauksiu sakalą“ (1978), pasižymintame gera nuotaika, energija, šviesa ir erdve, giminigomis rinkiniui „Broliai balti aitvarai“ (1969), kuriame jau buvo svajojama apie sakalo prijaukinimą („Svajonė“). Čia, vėlesnėje knygoje, sakalas apibūdinamas, kaip tikras paukštis, panašus į sakalą, matytus tėvelio dvare Žemaitijoje, arba į sakalus, atskrendančius iš Arkties šiaurės į poeto dabartinius namus Kanadoje. Kita vertus, minima, jog paukštis yra kilęs iš senelės pasakos ir pro-pro-senelio sapno, t. y. iš Dainavos šalies, kur tokio paukščio „kaip aitvaro – nėra niekas matęs“ („Pasakų sakalas“). Šis paukštis yra vaizduotės sukurtas sutvėrimas. Jie abu, tikrasis ir įsivaizduojamas paukštis, susilieja liaudies dainose, įterptose Nagio eilėse, pvz., „Atskrenda sakalėlis / per žalią žalią girėlę... Atmušė sparnus mano paukštis / į eglę, sausą eglėlę“ („Atskrenda sakalėlis“). Abu jie atsiranda iš gamtos: Žemaitijoje „sakalai krypavo... tarp kuplių kvepiančių liepų/ prie almančios Ašvos“ („Prisijauksiu sakalą“), o Kanadoje jie auga „tarp penkių baltų beržų“ („Vienu du“).

Sakalui yra suteikiami įvairūs epitetai: „raibas paukštis“, „margas sakalas“, „pilkas išdidus paukštis“, „balta Arktikos sakalas / gintarinė akim“, „sakalas mieguistom akim.“ Turbūt šie epitetai išreiškia įvairias poeto nuotaikas arba jo norus bei reikalavimus, bet eilėraščiuose jie sudaro tikrovišką išpūdį, lyg vaikų piešiniuose atvaizduojamos fėjos, šmėklos ar baidyklės. Nors iš pasakų ar vaizduotės kilusios, jos yra tikros. Iš tiesų, sakalo prisilietimas prie poeto peties yra jaučiamas kaip „vaikystės vėjo plazdenimas“ („Po nakties“), kuris, žadindamas vaizduotę, pažadina žaismingą svajonių pasaulį. Vaikystės vėjo plazdenimas įkvepia atvirumą pasauliui, kūrybinę laisvę, drąsą svajoti ir save išreikšti, džiaugtis ir tikėti, nors ir laikinai.

Kituose Nagio poezijos rinkiniuose yra gana daug eilėraščių apie vaikystę ir vaikystės prisiminimus, šiame 1978 m. rinkinyje tarp rimtų filosofišku

bei psichologiškų minčių ir dedikacijų šeimai sušvyti vaikiškumo brūkšniai ir vaikystės dvasia, ypač eilėraščiuose „Pasakų sakalas“, „Šventė“, ir „Laukiu pavasario.“ Vaikystės dvasia yra ypatinga, nes kiekvieno žmogaus vaikystė unikali, sava, taip kaip esminis žmogaus charakteris formuojamas vaikystėje yra unikalus. Eilėraštyje „Vaikystė“ („Saulės laikrodžiai“), Nagys rašo: „Ji brangesnė už saules, žvaigždynus, marias, nes ji mano. Tik mano.“ Kai paukštis yra siejamas su poeto vaikyste, jis yra jo savitas sutvėrimas, lyg jo paties charakterio dalis.

Beje, vaikiškumas yra laikomas menininkų bei kūrėjų charakterio bruožu, pvz., psichologų C. G. Jungo, S. Freudo, O. Ranko, E. Neumanno ir J. Kagano studijose apie kūrybingumą. Vaikiškumas yra susijęs su žmogaus individualybe, kurią Nagys labai vertino, pasak jo bičiulio Juliaus Kaupo (*Lituanus* V. 9 No. 3 – 1963; lituanus.org). Kaupas pastebi norą išsiskirti iš pilkos masės ir kovą su pilka kasdienybe kaip individualybės motyvus Nagio ankstyvojoje lyrikoje.

Kita vertus, paukščio poveikis poetui atskleidžiamas sąryšiu su visuotiniu įkvėpimo simboliu. Vienur paukštis teikia sapnus arba judina pasamonei slypinčias mintis ir eiles: „Mano sakalas, / kartas nuo karto / sušiuvena / per miegą / sparnais“ („Gražiai dainavo vaikai“). Kitur paukščio įtaka pasireiškia „keistam svaigulyje“ ir „užkaitusiam kraujyje“, susijusiuose su kūrybine ugnimi bei energija. Čia paukštis yra suvokiamas, kaip palaima:

*Tu man dangaus dovanotas.
Tu grįžti atgal nuolatos
ir, aštriais nagais man į odą
išikirtęs, romiai ir vienodai
žvelgi į mano akis*
(„Mano sakalas“).

Šiame eilėraštyje jaučiama nuostaba bei dėkingumas: „...nuostabiau sia išliks / žmogaus ir paukščio draugystė.“

Kaip visi paukščiai, kurie yra pavasario pranašai, Nagio sakalas asocijuojasi su saule ir šiluma po žiemos tamsos ir speigų. Tačiau Nagio poezijoje žiema ir pavasaris, naktis ir diena, tarp kurių pasirodo sakalas, turi ilgalaikę prasmę, būtent šviesaus laikotarpio po ilgų dešimtmečių aptemdytų netektimi, nerimu ir nežinia – karo metų, tremties metų ir išikūrimo svetimoje šalyje. Nors ankstesniuose rinkiniuose išreiškiamas tikėjimas saulėtekiu bei saule ir yra daug šviesių momentų, Nagio ankstyvoji lyrika, ypač „Lapkričio naktys“, pasižymi netekties ir „nakties“ patyrimo nuotaika. 1960 metų „Mėlynas sniegas“, turintis tam

tikrą pusiausvyrą tarp šviesos ir tamsos (pvz., ciklai „Piešiniai ant sniego“ ir „Piešiniai ant pelenų“), prisiminimų ir gyvenimo dabartyje, vis vien lyg apgaubtas rūku ir miglomis.

Skirtingai nuo romantikų trokštamos mėlynos gėlės, mėlynas sniegas yra kažkoks dirbtinas, keistas, nepatenkinantis. Pasakų paukščio sparnai vis dar „nukarpyti kietų laiko žirklių“ („Epitafija draugystei“). Tartum poetas vis jaustųsi svetimas ne savoje žemėje ir prislėgtas žinojimo, jog jo gimtasis kraštas okupuotas, jo broliai ten prispausti „geležinės uždangos.“ Gal slepiamas tokios prailgusios tamsos, poetas rašo, „Po nakties, po nakčiausios nakties, švininis rytas švito“ („Po nakties“). Dėl ilgos nakties sakalo prisilietimas patiriamas ne tik kaip įkvėpimas, bet ir kaip atgimimas arba nauja pradžia. Praradęs tėvynę, žemę ir daugelį brolių, jis vis dėlto neprarado savęs ir savo įgimto talento; jis atpažįsta save ir gali džiaugtis kūrybine laisve naujoje šiaurėje, Kanadoje.

Atrodo, jog šis pavasaris, teikiantis atgimimą Nagio kūryboje (nebūtinai pirmasis), prašvito tarp 1960 ir 1969 metų, kai pasirodė „Broliai balti aitvarai.“ Šiame eilėraščių rinkinyje atsiveria nauja plati laiko ir erdvės perspektyva, apjuosianti ne tik poeto vaikystę,

Iš kairės: Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Julius Kaupas

bet ir tėvynės metaforišką vaikystę – senovės Dainavą; ne tik poeto naujus namus Kanadoje, bet ir „visų poetų namus“ šiaurėje („Eilėraščiai apie šiaurę“).

*Šiaurė yra platuma
be galo ir be pradžios
Balta ir skaisti kaip Dievo mintis
pačią pirmą kūrimo valandą*
(„Eil. apie šiaurę“ IV).

Eilėraščiai dvelkia šviesa ir energija, alsuoja tikėjimu bei svajonėmis. Eilėdara laisvesnė, sklaidi, lyg tekanti, aiškiai mintis liejanti. Dominuoja modernus, įvairus, „broliui kalbantis“ verlibras, kuris kartais įpina liaudies dainų posmus bei refrenus: „Sesuo, sesuva sesele, / balta epušėle, drebėk“; „Kukuok gegute / kukuok ilgai ilgai.“ Nagys mini liaudies poetus, kurie „kalbėjo su vandeniu, vėju, vėlėmis“ („Liaudies poetai sudėjo dainas“), o pats rašydamas „Dienoraštyje“ apie Dainavą, prakalbina savo gimtąją žemę ir išėjusius brolius ir seses. Jis rašo apie praeitį kaip apie „po sniegu tekančią upę“ („Eil. apie šiaurę“), pilną gyvybės.

Pabaiga kitame numeryje

Jasmilos Žbanić filmo „Quo vadis, Aida?“ fragmentai

„Quo vadis, Aida?“

Ieva Marija Mendeikaitė

Turiu pripažinti, kad stipriausio *Kino pavasario* filmo titulą šiais metais nusinešė „Quo vadis, Aida?“. Išgirdus apie filmą iš pat pradžių susidarė nuomonė, kad ši juosta jau dabar yra pernelyg išgirta ir išliaupsinta, kad būtų įmanoma nors kiek nenusivilti ją peržiūrėjus. Vis dėlto kuo didesnės liaupsės – tuo daugiau ir tikiesi. Nenusivyliau. Tiesą pasakius, tik dar labiau įsitikinau, kad karo baisumų neįmanoma parodyti skaudžiau ir tikriau nei per motinos akis.

Filmo siužetas įtemptas, prikaustantis ir neleidžiantis atsiriboti nuo pagrindinės filmo herojės Aidos. Tai pasakojimas apie 1995-ųjų vasarą ir gaudžiai pagarsėjusį Bosnijos karo įkarštį. Karo, kurio metu įvyko didžiausias, precedentų neturėjęs masinis genocidas Europoje po Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Tais metais ginkluotos serbų pajėgos, vadovaujamos generolo Ratko Mladičiaus, perėmė Srebrenicos anklavo, Jungtinių Tautų paskelbto saugia zona, kontrolę ir per dvi savaites išžudė apie 8 400 taikių, beginklių bosnių musulmonų, vyrų ir berniukų, o daugumos jų kūnus suvertė masinėse kapavietėse. Kai kurie palaidoti gyvi ar tėvams stebint, kaip žudomi jų vaikai. Po šio šturpaus nusikaltimo ir visą pasaulį prikausčiusios tragedijos Jungtinių Tautų taikdariai sulaukė daug kritikos, kaip nesugebėję apsaugoti musulmonų karo pabėgėlių ir taikių Bosnijos piliečių. Kai kurių palaikai vis dar tebeieškomi. „Nebijokite, niekas jūsų neskriaus.“ Tokie žodžiai nuskambėjo iš Bosnijos serbų karių lūpų lemtingąją 1995-ųjų liepą, jiems užėmus Srebrenicos miestelį. Šie žodžiai nuskamba ir bosnių režisierės Jasmilos Žbanić filme „Quo vadis, Aida?“ – tragiškus istorinius įvykius įamžinančiame portrete, kuris sukrečia iki širdies gelmių. Pasakojama apie tai, kokias siaubingas pamokas pasauliui tenka gauti už abejingumą, neveiklumą, pasitraukimą ir nuošalę liepsnojančios agresyvios ideologijos akivaizdoje.

Kai 1992-aisiais Bosnijoje ir Hercegovinoje išplieskė žiaurus etnis konfliktas, režisierė J. Žbanić, tuomet paauglė, gyveno kariuomenės kontroliuojamame Sarajeve, kur praleido trejus metus. Tos epochos traumas, savos tautos atmintis ir suformavo ją kaip režisierę: karo padarinius, istorines traumas patirtis ir jų paliktus randus, kaip visa tai priima dabartinė Bosnija ir Hercegovina, ji pradėjo nagrinėti savo filme „Grbavica“ (2006 m.), Berlynalėje pelniusiame „Auksinį lokį“, ir „Tiem, kurie negali sekti pasakų“ (*For Those Who Can Tell No Tales*, 2013 m.).

Kuo toliau, tuo labiau J. Žbanić neria gilyn į istorinių įvykių košmaro siužetinę ir emocinę analizę. Dėl to filmą „Quo vadis, Aida?“ žiūrėti sunku. Jis šturpus, negailestingas, sąžiningai, nemanipuliatyviai, santūriai ir empatiškai (be žiaurumo scenų) vaizduojantis tragediją ir atsakantis į klausimą: ar įmanoma, kad praėjus penkiasdešimčiai metų nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos dabartinėje Europoje, regis, išmokusioje pamokas ir pasiryžusioje klaidų nekartoti, gali vėl prasiveržti protu nesuvokiamo maso žiaurumas?

Būdamą karo lauko vertėja, mokanti anglų kalbą ir versdama JTO kareivių žodžius į bosnių kalbą, Aida įgauna vidinių žinių, kaip vyksta JT lyderių ir Serbijos kariuomenės derybos ir tolimesnių veiksmų planavimas (ar jų trūkumas). Aida nujaucia, kad toliau viskas bus tik blogiau. JT stovykloje nuo pat pradžių kyla įtampa, nes žmonės, kurie čia atvyko prisiglausti dėl savo gyvybės saugumo, negauna jokių maisto davinių ar higienos priemonių. Tuo tarpu prie bazės sienų laukia milžiniška bosnių minia, siekianti patekti į apsaugotos teritorijos vidų ir apsaugoti nuo miestą siaubiančių ir žmones šaudančių serbų karių.

Stengdamasi, kad jos sūnus ir vyras patektų į bazę, Aida bando įvairiausiomis priemonėmis užtikrinti jų saugumą. Aida pamažu pastebi, kaip aplinkinis pasaulis tampa vis labiau pavojingas, o biurokratija ir sumaištis stabdo visas pastangas ši pavojų sustabdyti.

Vienas įstabiausių režisierės sprendimų buvo tai, kad ji Aidą vaizdavo reguliariai, išlaikant žiūrovo dėmesį ir prisirišimą prie pagrindinės filmo veikėjos. Nepaisant vienos scenos, kurioje Aidos vyras su keliais kitais bosniais vyksta derėtis su serbų kariuomenės vadu, visą laiką matome tik Aidą ir taip pajaučiame dar gilesnį jos buvimą šalia. Pamažu filmo metu pradeda girdėti susitikimus, kurie pamažu sprendžia Aidos šeimos ateitį. Aida – sertifikuota JT pagalbininkė, gali tikėtis saugaus išvykimo iš bazės teritorijos, tačiau jos vyras ir du sūnūs, iš kurių vienas kariavo Bosnijos armijoje, saugaus likimo pažado neturi. Filmas labai aiškiai parodo ir plėtoja mintį, kaip dažnai savanaudiška politika ir biurokratinis neveiklumas gali sukelti tragediją įvairiu mastu – ir individualiu, ir pasauliniu.

JT kariai iškėlė Serbijos kariuomenės vadui ultimatumą. Serbijos vadas, nepaisydamas ultimatumo, toliau šluoja nuo žemės paviršiaus Srebrenicą ir musulmoniškąją Bosnijos dalį, vėliau nusigaudamas net iki Sarajevo. JT vadai ir kariai pradeda trauktis. Šimtams susirinkusių žmonių pranešinėjama, kad jie turi palikti JT bazę. Žmonės džiaugiasi, tikėdamiesi pagaliau ištrūkti iš šios situacijos ir grįžti atgal į miestą. Deja, tarptautinė politika juos nuvylė. Šie žmonės, išėję iš bazės, serbų išvežami, sušaudomi ir pakasami vien todėl, kad yra bosniai ar todėl, kad yra musulmonai.

Tai filmas apie beveik neįsivaizduojamus karo nusikaltimus – tūkstančių nekaltų vyrų nužudymą, tai tarptautinė istorija, įtraukusi

žiūrovus į giliai žmogišką jos kontekstą. Mes dažnai skaitome apie šiuos tamsius istorijos skyrius ir apie siaubą, įvykusį Srebrenicoje, tačiau ne visuomet šios žinios gali atvaizduoti, kokia tragiška situacija tais metais iš tikrųjų buvo Bosnijoje. „Quo vadis, Aida?“ juosta yra pakankamai drąsi ne tik parodyti, kaip vyksta tokie dalykai, bet ir paklausti, kodėl taip lengvai prieiname prie tokio pobūdžio karo nusikaltimų? Ir kaip galime grįžti į kasdienį gyvenimą tose pačiose vietose, kur ką tik įvyko tiek daug.

Ir dar vienas dalykas – simboliškas filmo pavadinimas. Lotyniška frazė „Quo vadis?“ (Kur eini?) – tai nuoroda į apokrifinį Naujojo Testamento pasakojimą apie tai, kaip prasidėjus pirmiesiems krikščionių persekiojimams apaštalas Petras mėgina bėgti iš Romos, tačiau galiausiai, vizijoje sutikęs Kristų, nešinę kryžiumi ir einantį priešinga kryptimi, į Romą, ryžtasi grįžti ir pasitikti mirtį išskėstomis rankomis. Į šv. Petro klausimą: „Kur eini, Viešpatie?“ (Quo vadis, Domine?), Kristus atsakė: „Jei tu palieki mano žmones, tai aš einu, kad būčiau antrą kartą nukryžiuotas.“ Šv. Petras suprato bandęs bėgti nuo Kristaus jam patikėtos pareigos skleisti krikščionybę Romoje ir grįžo atgal į miestą, kur buvo nukankintas ir nukryžiuotas. Taigi pavadinimas „Quo vadis, Aida?“ – tai ir apie žmogų, moterį, mėginančią įveikti neįveikiamas aplinkybes, sustabdyti tragediją, kurios išvengti neįmanoma.

Baisūs istoriniai veiksniai, susipynę su individualiomis veikėjų istorijomis, parodo žmogaus gyvenimą tarsi tragišką kažkieno aukštesnio žaidimą su pasauliu, kuris nieko nedaro. Įkvėpta knygos „JT vėliava: tarptautinė bendruomenė ir Hasano Nuhanovičiaus Srebrenicos genocidas“, Žbanić savo filmą apibūdina kaip „drąsą, meilę ir atsparumą“, vaizduojančią „moters, patekusios į karo vyrų žaidimą“, ir skiria filmą „Srebrenicos moterims ir jų 8 372 nužudytoms sūnams, tėvams, vyrams, broliams, pusbroliams, kaimynams...“ „Quo vadis, Aida?“ yra vienas geriausių kada nors sukurtų filmų, susijusių su Bosnijos karu, motinos patirtais košmarais, beviltišku siekiu apsaugoti savo vaikus ir neapsakomu gedulu jų netekus. Garantuoju – režisierė ne tik genialiai pavaizduoja Bosnijos karo istoriją, unikalius dokumentinius kadrus ir tam tikrų valdžios lyderių charakterių išvalgas, tačiau atveria ir neįtikėtina tikrą žvilgsnį į karą per mamos akis. Išdrįskite keliauti kartu su Aida ir nepamirškite nosinės.

Krėsle su detektyvu

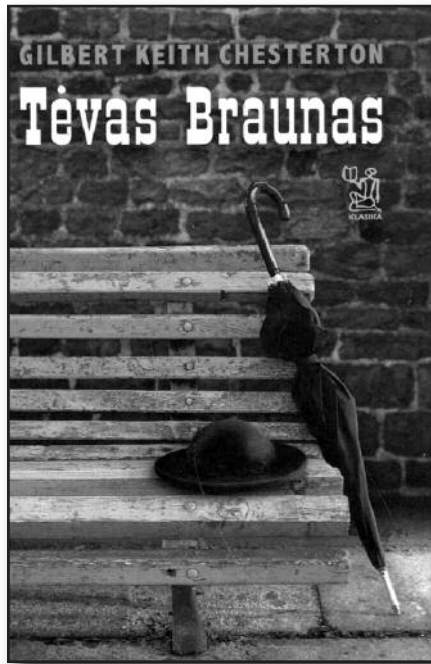
Apie keliaujančius riterius

Renata Šerelytė

Ir ką gali pasakyti apie knygą ir autorius, ir pagrindinį knygos herojų, kuriuos labai myli, ir ta meilė ne blėsta, o, regis, kaskart vis stiprėja?.. (Ypač kai beskaitydamas šiuolaikinius detektyvus matai, kad autoriui labiau rūpi išradimais pavaizduoti patį nusikaltimą ir suregzti painių siužetą, nei būti sąžiningam ir patyrinti nusikaltimo priežastis, o juolab – įsigilinti į žmonių charakterius, o gal netgi pažinti jų sielas).

Ogi nieko sakyti nesinori, tik atsidusti ir prispausti mylimą knygą prie krūtinės. Visada taip darau, kai knyga man labai patinka. Negana to – kad glaustum ją prie širdies, reikia, kad joje slypėtų tai, ką abstrakčiai sau įvardiju kaip „šviesumą“. Kai joje randi tikro, nemeluoto juoko kibirkštelių, tokio juoko, kuris nieko bendro neturi nei su ironija, nei su sarkazmu, nei su lengvabūdiškais juokeliais. Ir kai net nusikaltėlis atsiveria kaip žmogus, o save pagauni galvojant, kad galbūt ir mane nuo nusikaltimo skiria labai nedaug...

Tokia mylima knyga man visada bus **Gilberto Keitho Chestertono „Tėvas Braunas“**. Pirmą kartą ją perskaičiau dar Nepriklausomybės pradžioje, kai atsivėrė daug nežinomų, uždraustų knygų ir autorių. Tada „Tėva Brauną“ išleido „Vyturio“ leidykla, ant labai prasto popieriaus (buvo ekonominės blokados metai), ir dabar tas egzempliorius siaubingai susitrynęs ir nebepaskaitomas. Ir nors jau buvau skaičiusi Chestertono „Esė“ (daugiau, regis, lietuviškai nieko ir nebuvo išversta) ir susipažinusi su grakščiu, žaižaruojančiu jo stiliumi, vėl buvau apstulbinta Chestertono kalbos subtilumo, gėmės ir grožio. Ne veltui jaunystėje Chestertonas svajojo tapti dailininku – šią savo svajonę jis kuo puikiau išskleidė

Gilbert Keith Chesterton. *Tėvas Braunas*. Apsakymai. – Vilnius, Tyto alba, 2004

savo literatūrinėje kūryboje.

Kuo jis nuostabus, tas „Tėvas Braunas“? Tikrai ne dėl to, kad pagrindinis knygos herojus – katalikų kunigas. Galėtų būti ir kitos konfesijos atstovas, gal netgi ir kokios keistos bendruomenės narys. Svarbiausia yra tai, kad tėvas Braunas nė netrokšta būti detektyvu ir stačia galva pulti į mišlingų bylų užkulius – jis kartais tiesiog atrodo kaip atsitiktinai pasipainiojęs ant kelio, nieko nesusigaudantis, netgi trukdantis rimtiems policininkams dirbti. Tai vis pameta savo nušiuosį lietsargį, tai skrybėlę palieka, tai kokį keistą klausimą užduoda, visai nesusijusį su byla ir įkalčia. Jau nekalbame apie tai, kaip paniekinamai ar su gailėsčiu į jį žiūri aplinkiniai, laikantys save daug protingesniais.

Tačiau nekalta ir net žioploka tėvo Brauno išvaizda slepia ne tik aštrų protą, bet ir gilų žmogaus sielos išmanymą. Juk jis, būdamas kunigu, ne mažiau nei policininkai susiduria su juo-

dą gyvenimo puse. Tik jis nei teisia, nei smerkia. Jeigu įmanoma, stengiasi užbėgti už akių blogiui, o jeigu blogis jau įvykęs, tėvas Braunas ieško tiesos. Ir netgi nutinka taip, kad auka pasirodo besanti tikrasis piktadarys, o įtariamieji (žudikai) – visai ne tie, kokie atrodė. Puikus pavyzdys – apsakymas „Trys mirties įrankiai“, kuriame auka, linksmas ir visų mėgstamas seras Armstrongas pasirodo buvęs apsėstas ūmios savizudybės manijos ir jo namiškiai, kaltinami jo nužudymu, iš tiesų bandė jį išgelbėti ir atėmė ir jo mirties įrankius – virvę, pistoletą ir peilį. Kai inspektorius nustebejęs paklausė tėvo Brauno, kam tokiam linksmam žmogui reikėjo žudyti, tėvas Braunas apie „linksmumo religiją“ pasakė štai ką: „Tai žiauri religija. Kodėl jam nevalia kartais paverkti, kaip kad paverkdavo jo protėviai? Neįgyvendinti planai sustingo, įkarštis atvėso, už nuotaikingos kaukės slypėjo tuščias dievio protas...“

Tačiau tėvas Braunas nėra įkyrus pamokslautojas, jis nebamba ir nemoکو, tik ramiai diagnozuoja, neprarasdamas nei saiko, nei realybės jausmo. Žinoma, ir savo nuopelnų nesureikšmina, laiko tai tarnyste žmonėms ir Dievui, sakykim, tokia kasdieninė rutina. Ir, žinoma, nepraranda humoro jausmo. O tai nėra taip paprasta, kai esi pažinęs tamsiausias žmogaus sielos gelmes. Galbūt ta nuostabi proto ir dvasios dėmė – išvalgumas, atjauta, supratimas ir nepalenkiama moralinė tvirtybė – padėjo tėvui Braunui susidraugauti su garsiu nusikaltėliu Flambo ir netgi padėjo pastarajam mesti nusikaltėlio keletą. (Bet aš manau, kad tam įtakos turėjo ir paties Flambo asmeninės savybės, tarp kurių ne paskutinę vietą užėmė pagarba protui ir neprarastas kilnumas). Tėvą Brauną galima apibūdinti žodžiais, kuriais Chestertonas savo esė „Detektyvinei literatūrai apginti“ skyrė seklams; tai lyg keliaujantys riteriai, saugantys mus.

Kita vertus, „Tėvas Braunas“ –

nuostabi knyga, leidžianti panirti į išradingo pasakojimo, išmintinų veikėjų ir tapybiškų vaizdų sukurtą pasaulį, šiek tiek baugų, bet labai gražų, dvelkiantį pragaištinga ir giliai poetiška Edgardo Allano Poe mistika.

Apie siužetą: 1904 m. rašytojas provincijos miestelyje susidūrė su kunigu Džonu O’Konoru ir buvo apstulbintas jo psichologijos išmanymo, išvalgumo ir ne-tradicinio mąstymo. Tada ir kilo idėja parašyti „komedią, kurioje dvasininkas atrodo neišmanėlis, o iš tikrųjų žino apie nusikaltėlius daugiau už pačius nusikaltėlius“. Keturį amžius rodėsi vis nauji apsakymai, kuriuose veikė tėvas Braunas, literatūrinis kunigo atitikmuo, rašytojo apdovanotas apvalia figūra, palaikiu skėčiu ir gebėjimu pamatyti tai, ko nemato niekas. Žinoma, lavonų gausa, ginklais ar žiaurumu šie detektyvo žanro šedevrai nusileidžia šiuolaikiniams, bet juose yra tai, ko ilgisi visų laikų ir visų tautybių skaitytojai: paslaptis, žmogiškumas, moralės normų ir tiesos pergalė. Lietuvių kalba „Tėvas Braunas“ išleistas du kartus.

Apie autorių: Gilbert Keith Chesterton (1874–1936) – vienas žymiausių anglių rašytojų, romanų, poezijos, esė autorius. Svarbiu autoritetu jį laikė Ernest Hemingway, Jorge Luis Borges, Gabriel Garcia Marquez, Aghata Christie ir kiti. Jaunystėje buvęs agnostikas ar net ateistas, vėliau virto karštu kataliku, savo kūryboje teigiančiu krikščioniškąsias vertybes. Vadinamas „paradoksu kunigaikščiu“, nes moralės ir etikos dogmas išreiškia lengvu, energingu, humoru ir išmintimi spinduliuojančiu stiliumi. Pasak jo biografų, rašytojas buvo linksmas neaukštas storulis, skardžiabalsis kvatoklis. G. K. Chestertonas 1927 metais lankėsi Vilniuje, čia skaitė savo kūrybą. 1936 m. išleistoje „Autobiografijoje“ vaizdingai aprašo Aušros vartus. Per Vilniuje surengtą literatūrinį vakarą juokais buvo pasiūlyta Chestertoną išrinkti Vilniaus burmistru. Po dailininko S. Matusiako nupieštu portretu jis pasirašė: „Vilnius, puikus ir garbės sklidinas miestas, iškenčęs tiek smūgių ir nelaimių, iškęs ir čia pavaizduoto asmens apsilankymą.“ Bene populiariausia jo literatūrinio palikimo dalis – 49 detektyviniai apsakymai ir pagrindinis herojus – tėvas Braunas, kuris iki šiol populiarumu rungtis su Šerloku Holmsu, kita detektyvinio žanro legenda.

Išėjimas dailininkų darbais

Atkelta iš 4 psl.

XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje išpopuliarėjo *art deco* stilius, kuris taip pat pristatomas parodoje. Tai ir meno kūriniai, ir amatai, ir įvairūs aksesuarai – pavyzdžiui, galima sužinoti, kaip atrodo bakelitas, kokios puošnios buvo sidabrinės rankinės ir kokio puikaus dizaino skrybėlaitėmis puošėsi ponia Vincenta Lozoraitienė. Tuo metu, kai Kaunas buvo vadinamas „Mažuoju Paryžiumi“, pasiturinčių kauniečių gyvenimas menkai skyrėsi nuo europietiško. Menininkai grįždavo po studijų Europoje, į naujus būstus ir biurus buvo importuojami baldai, indai. Užsienio svečiai, diplomatų pasirodymai Laikinojoje sostinėje vis dažnesni.

Ypatingą vietą ekspozicijoje užima moterų kūryba, kurios 1938 m. susibūrė į Moterų dailininkų draugiją. Menininkai vyrai gana skeptiškai priėmė moterų vienijimąsi. Buvo kritikuojama, kad daugelis iš šių moterų yra per silpnos dalyvauti bendrose parodose, to-

dėl ir šliejasi prie šios draugijos. Ekspozicijoje pristatomi tragiško likimo menininkės Marcės Katiliūtės, Bronislavos Adelaidos Abaravičiūtės, Konstancijos Petrikaitės-Tulienės, Veronikos Šleivytytės kūriniai.

Tikras atradimas muziejiniams buvo anksčiau visiškai nežinoma B. A. Abaravičiūtė, kūrusi labai įdomius *art deco* stiliaus tapybos darbus. Pasak D. Kamarauskienės, parodoje eksponuojami jos kūriniai įsigyti iš anksti, vos 27-erių sulaukusios ir nuo gerklės džiuvos mirusios merginos artimųjų 2018 metais. Iki tol nieko apie šiuos dailės darbus nežinota, menininkės, kuri buvo Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotoja biografija neminima net lietuvių dailininkų žodyne.

1930–1940 metai buvo itin reikšmingas dešimtmetis, nuspalvintas sparčiu dailės augimu bei jaunosios kartos maištingumu. Jaunieji, kurių estetikos ir idėjinės pažiūros buvo labai nevienalytės, vis dėlto buvo vedini bendro siekio – „kurti gyvą, modernią ir tautinę dailę“. 1929 m. Kauno meno mokyklos streikas buvo postūmis tiems, kurie buvo iš jos pašalinti, vykti studijuoti į užsienį.

Studijuodami pas stiprius to meto dailininkus, lankydamiesi muziejuose, galerijose, mūsų menininkai labai praplėtė savo akiratį, keitė pažiūras. Vyrėsnieji kaltino juos parsivežus visokiausiu „izmu“. Spaudoje atsirado daug pasipiktinimo, jaunųjų puolimo.

Antrasis pasaulinis karas sustabdė dailės vystymąsi, išblaškydamas dailininkus po pasaulį, kitus pasmerkdamas sunkiems išbandymams. Ekspozicijos finale – paskutiniai kūriniai, paliešti okupacijos ir karo nuotaikų. Čia ir 1939 metais sukurta skulptoriaus Vytauto Kašubos skulptūra „Gulinti mergaitė“, kurioje gipse įamžinta garsi aktorė Unė Babickaitė-Graičiūnienė. Šį darbą muziejus įsigijo 1988 metais.

D. Kamarauskienė yra sakiusi, kad dirbti su tokiais gero meno kūriniais jai buvo begalinis malonumas, todėl tikimasi, kad lan-

kytojai parodoje tikrai atras kiekvieno skoniui artimus kūrinius, o galbūt ir perskaitys mūsų įdomią nacionalinio meno gimimo istoriją. Ji mano, kad šią didelę ir įvairią ekspoziciją reikėtų aplankyti ne vieną kartą, o užsukusiems su ja susipažinti padės gidai, konsultantai, edukatoriai, išsamūs aprašymai. Paroda bus eksponuojama iki lapkričio 30 dienos.

Parodoje galima aplankyti ir skulptoriaus P. Rimšos dirbtuvę